

Irena Sawicka
Instytut Sławistyki PAN
Warszawa
Agata Trawińska
Instytut Ekspertyz Sądowych
Kraków

Powojenne osiągnięcia polskiej sławistyki w dziedzinie fonetyki i fonologii

Nie sposób oddzielić sławistyki od polonistyki, zatem tutaj odniesiemy się do najważniejszych prac fonetyczno-fonologicznych ostatniego siedemdziesięciolecia z obu tych dziedzin. Pominiemy jednak pierwsze tradycyjne opisy polskiej fonetyki nieoparte na żadnej metodologii, pozbawione ram teoretycznych i podstaw fonetycznych. Nie przypisujemy tym pracom niskiej wartości – były one adekwatne do swoich czasów i sformułowały podstawy artykulacyjne do dalszych badań¹. Nie sposób także oddzielić fonetyki od fonologii, przynajmniej w wersji fonologii uprawianej przez sławistów, ani też nie sposób postawić ostrej cezurę czasowej między okresem sprzed drugiej wojny światowej, w którym faktycznie zaistniała fonetyka, a czasem powojennym.

Fonetyka/fonologia historyczna. W tę dziedzinę wchodzi szereg tradycyjnych podręcznikowych opisów języka staro-cerkiewno-słowiańskiego oraz opracowania porównawcze (między innymi Kuraszkiewicz 1963; Sławski 1962; Stieber 1965; Lehr-Splawiński, Kuraszkiewicz, Sławski 1954) i przede wszystkim fonologie porównawcze języków słowiańskich. Zdzisław Stieber, jako pierwszy, przedstawił nowoczesne opracowanie tematu, zarówno w swojej fonologii porównawczej ogólnosłowiańskiej (Stieber 1969), jak i w opisach poszczególnych języków (historycznej polskiej – Stieber 1966 i czeskiej – Lehr-Splawiński, Stieber 1957). Wartość i *novum* jego opracowań polega, po pierwsze, na przytaczaniu obszernej dokumentacji z niesłowiańskich języków o wzajemnych pożyczkach, co w wielu wypadkach pozwala na określenie czasu kontaktu, a tym samym na korekcję czasową zajścia/dokonania się pewnych zmian fonetycznych. Po drugie zaś, rozwój

¹ Mamy tu na myśli głównie opisy polskiej fonetyki artykulacyjnej, przeważnie zawarte w gramatykach języka polskiego.

fonologiczny prasłowiańszczyzny przedstawia on jako rozwój systemu, co pozwala między innymi uchwycić czas fonologizacji pewnych/poszczególnych głosek (np. samogłosek nosowych) i zobaczyć kierunek przyszłej zmiany oraz przyczyny powstania określonych tendencji rozwojowych w fonetyce słowiańskiej.

W tym miejscu nie można pominąć prac Hanny Popowskiej-Taborskiej (1991 i in.) ani *Wstępu do filologii słowiańskiej* Leszka Moszyńskiego (1984). Książka L. Moszyńskiego oprócz tzw. historii zewnętrznej (bogato i ciekawie opracowanej) porusza także elementy gramatyki historycznej języków słowiańskich. Godne polecenia jest zwłaszcza drugie wydanie (2006), w którym autor rezygnuje z przedstawienia mitologicznego niemal („patriotycznego”) miejsca prakolebki Słowian.

Światowe badania archeologów i historyków (np. Pritsak, Godłowski² i in.) oraz badania porównawcze tzw. synharmonizmu (np. Galton³) pozwoliły na weryfikację miejsca i czasu tworzenia się prakolebki Słowian – przesunęły miejsce nieco bardziej na wschód i odmłodziły kolebkę. Poza tym badania te pozwoliły sformułować hipotezę o kolejnej, po bałto-słowiańskiej, wspólnocie (czy raczej lidze?) słowiańsko-altajskiej.

Tematyką rozwoju historycznego słowiańszczyzny zajmowali się w Polsce nie tylko slawiści. Wymienić tu należy przede wszystkim prace Witolda Mańczaka (1965, 1977, 1981, 2004), który między innymi wprowadził do językoznawstwa niezwykle cenny element statystyczny, jak również zaproponował niekonwencjonalne rozwiązania kilku zagadnień (m.in. zakwestionował teorię laryngalną, wspólnotę lechicką, akcent inicjalny w historii języka polskiego i in.). W tym obszarze wskazać trzeba również ważne prace Antoniego Furdala (1955, 1964; por. też jego artykuł o rozwoju palatalności słowiańskiej⁴).

Istotne szczegóły z zakresu historii fonetyki lechickiej wniosła praca Ewy Rzetelskiej-Feleszko (1973).

Słowiańską fonetyką historyczną, w tym słowiańsko-balkańską, zajmuje się Irena Sawicka, która opublikowała kilka artykułów na ten temat⁵.

² O. Pritsak, *The Slavs and the Avars*, [w:] *Gli Slavi occidentali e meridionali nell'alto medioevo*, vol. 1, Spoleto 1983, s. 353–435; K. Godłowski, *Spór o Słowian*, [w:] *Narodziny średnio-wiecznej Europy*, red. J. Strzelczyk, H. Samsonowicz, G. Labuda i in., Warszawa 1999, s. 52–83; tenże, *Pierwotne siedziby Słowian*, Kraków 2000.

³ H. Galton, *Phonological Causation through the System? The Case of Slavic and Altaic*, „*Folia Linguistica Historica*”, t. 10 (1989), s. 281–287; tenże, *Neither Universals, nor Preferences – the Genesis of Slavic*, „*Folia Linguistica Historica*”, t. 17 (1997), s. 171–177.

⁴ A. Furdal, *Uwagi o rozwoju słowiańskiej kategorii palatalności*, „*Rozprawy Komisji Językowej Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego*”, t. 2 (1959), s. 175–186.

⁵ Por. m.in. I. Sawicka, *Об одном средневековом балканизме*, [w:] *Материалы XXVIII Межвузовской научно-методической конференции преподавателей и аспирантов*, вып. 21: *Балканские исследования*, часть 3, Санкт-Петербург 2000, s. 25–28; taż, *Lidhje midis hundo-*

Wadą wielu opracowań historycznych, zwłaszcza tych podręcznikowych, jest „tradycyjne” przedstawianie dokumentacji przykładowej z różnych okresów w ortografii scs. W rezultacie zdarza się, że przytoczony przykład zawiera elementy temporalnie niekompatybilne. Na przykład jery występują w formach z różnych okresów, chociaż ich istnienie było *de facto* dość efemeryczne. Tradycyjnie też powielany jest pogląd o wyjątkowej wokalizacji słabych jerów w pewnych formach, mimo że materiał językowy dowodzi, że chodzi tu o późniejszy wtórny wokalizm⁶.

W omawianym okresie powstały także dwa ważne słowniki etymologiczne Franciszka Sławskiego (1952–1982) i Wiesława Borysia (2005).

Ostatnio do grona badaczy zajmujących się fonetyką historyczną języków słowiańskich i etymologów dołączył Zbigniew Babik (por. w szczególności prace z lat 2008, 2009 oraz obszerną pracę akcentologiczną z 2012 roku).

Fonetyka. Sławistyczna fonetyka to fonetyka artykulacyjna. Są to głównie wczesne, powojenne prace Marii Dłuskiej z zakresu polskiej fonetyki (Dłuska 1932, 1947, 1950) i prace Haliny Konecznej, dotyczące fonetyki polskiej i rosyjskiej (Koneczna 1934, 1965; Koneczna, Zawadowski 1951, 1956). *Nota bene*, jak dotąd nikt nie zweryfikował rentgenogramów wykonanych przez H. Koneczną. Są one powielane schematycznie w większości późniejszych opisów polskiej fonetyki, podczas gdy kształty rezonatorów dla niektórych polskich segmentów odbiegają już od tych prezentowanych w opisach. Niedostatek w tym zakresie jest wyraźny – modelowanie artykulacji głosek polskich wykonano na podstawie bardzo niedoskonałych zdjęć kinorentgenograficznych sporządzonych przez węgierskich językoznawców K. Bolla i E. Földi (por. Gubrynowicz 2000⁷).

Analizy akustyczne włączyła w zakres swoich badań, bodajże jako pierwsza, Bożena Wierchowska (1967, 1971, 1980)⁸.

Jeśli idzie o poszczególne zagadnienia szczegółowe, sławiści interesowali się przede wszystkim tymi obszarami systemów fonetycznych, w których aktualnie zachodzą jakieś procesy. W odniesieniu do polszczyzny będzie to istota fonetyczna

resisë dhe reduktimit në gjuhëve ballkanike, [w:] *Seminari ndërkombëtar për gjuhën, letërsinë dhe kulturën shqiptare XIX*, Prishtinë 2001, s. 283–286; taż, *Rola materiału językowego macedońskiego w rekonstrukcji fonetyki historycznej i arealnej*, „Folia Philologica Macedono-Polonica”, t. 8 (2011), s. 587–593 i in.

⁶ Por. o tym np. I. Sawicka, *Uwagi w związku z rozwojem struktur sylabicznych w Słowiańszczyźnie*, „Studia Slavica”, t. 1 (1996), s. 119–127; taż, *Zróżnicowanie typologiczne słowiańskich modeli sylabicznych*, [w:] *Komparacja współczesnych języków słowiańskich. 2. Fonetyka i fonologia*, red. I. Sawicka, Opole 2007, s. 121–133; taż, *Exceptions to the Havlik’s law – do they really exist?*, „Studia Phonetica Posnaniensia”, t. 7 (2005), s. 51–57.

⁷ Trudno rozstrzygnąć, czy tylko jakość materiału jest przyczyną zaskakującego modelowania artykulacji samogłosek [i] i [y], por. m.in. rys. 5.15 i 5.16, s. 92 i 93.

⁸ Wcześniejsze próby H. Konecznej i W. Jassemą nie weszły w obieg dyskursu fonetycznego w Polsce.

tw. samogłosek nosowych, zmiany ewolucyjne w zakresie miękkości spółgłoskowej, sandhi. Jeśli idzie o pozostałe języki słowiańskie – również kwestia palatalności spółgłoskowej, zmiany w zakresie struktury sylaby, powstanie nowej cechy istotnej typologicznie, mianowicie sposobu realizacji rozziewu: glajd vs zwarcie krtaniowe i in.

I tak, w latach 60. i 70. XX wieku uwagę polskich i zagranicznych fonetyków najczęściej przyciągał problem realizacji tzw. samogłosek nosowych. B. Wierchowska w swoich badaniach⁹ wykazała asynchroniczność szeregu głosek (części miękkich spółgłosek i tzw. samogłosek nosowych), jednak w ślad za tym nie nastąpiła reinterpretacja systemu fonologicznego, nawet w jej własnych pracach¹⁰. Badania eksperymentalne polskich samogłosek nosowych prowadziła również Leokadia Dukiewicz. W pracy *Polskie głoski nosowe* (1967) szczegółowo opisała obrazy akustyczne dyftongów i tryftongów stanowiących realizacje tzw. samogłosek nosowych. Problemem zachowania prasłowiańskiej nosowości w kontynuantach samogłosek nosowych w gwarach macedońskich zajmowała się wielokrotnie I. Sawicka, wskazując na uwarunkowanie tego zjawiska cechami systemu fonologicznego języka nowogreckiego¹¹.

Wiele cennych szczegółów w zakresie fonetyki polskiej ustalił anglista Leszek Biedrzycki (1978), który opierał swoje wnioski w zasadzie wyłącznie na słuchu (genialnym).

Jeśli idzie o fonetykę akustyczną, nie sposób pominąć osiągnięć nauk ścisłych, które badały polszczyznę dla celów rozpoznawania i syntezy mowy oraz prac anglistów i polonistów (zwłaszcza Wiktora Jassema, Grzegorza Dogila, Piotry Łobacz, także Agaty Trawińskiej i in.). Warto tu wspomnieć mało znaną w Polsce pracę Krzysztofa Maraska (1997) dotyczącą kształtu i objętości krtani i roli tego parametru dla oceny tzw. stopnia miękkości niektórych typów głosek. Praca Maraska dostarczyła możliwości obiektywnej oceny tzw. stopnia miękkości, co zostało później wykorzystane w pracach kontrastywnych (por. Grzybowski, Sawicka 1999). Warto też odnotować, że w czasie powstawania tej pracy pojęcie VOT (ang. *voice onset time*) nie było jeszcze powszechnie używane w polskim językoznawstwie.

⁹ B. Wierchowska, *Z badań eksperymentalnych polskich głosek nosowych*, „Biuletyn Fonograficzny”, t. 3 (1966), s. 67–87.

¹⁰ Na ten temat wypowiedzieli się też liczni niesławiści, a także językoznawcy zagraniczni, por. m.in. L. Biedrzycki, *Fonologiczna interpretacja polskich głosek nosowych*, „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego”, z. 22 (1963), s. 25–45; M. Zagórska-Brooks, *Nasal vowels in contemporary standard Polish*, The Hague : Paris 1968; i in.

¹¹ Por. np. I. Sawicka, *Функционирование групп согласных типа НД в балканских языках*, [w:] *Материалы конференции, посвященной 90-летию со дня рождения Агнии Васильевны Десницкой*, ред. Н. Н. Казанский, Санкт-Петербург 2002, s. 195–198.

Mariusz Owsiany¹² bodajże jako pierwszy zwrócił uwagę na znaczną pokrywalność spektrum samogłosek polskich /ɛ/ i /i/, co wyjaśnia ich słabą rozróżnialność przez cudzoziemców. Polskie /ɛ/ jest już samogłoską scentralizowaną. Polszczyzna w zasadzie ma, podobnie jak rumuński, dwie samogłoski scentralizowane, a nie, jak podają absolutnie wszystkie opisy, tylko jedną. Próbę ustalenia percepcyjnej rozróżnialności tych głosek podjęła I. Sawicka¹³.

Najważniejszym problemem polskiej i słowiańskiej fonetyki, oprócz istoty i interpretacji samogłosek nosowych, była miękkość spółgłosek labialnych i miękkich odpowiedników welarnych oraz zmiękczenia asymilacyjne spółgłosek w różnych kontekstach. Część prac ograniczała się do interpretacji fonologicznej na podstawie danych dystrybucyjnych i słuchowej oceny autorów, ale także wykonano kilka badań eksperymentalnych. Piotra Łobacz (1982) na podstawie sondażowego badania eksperymentalnego¹⁴ stwierdziła wycofywanie się miękkości spółgłoskowej w języku polskim (depalatalizację lub rozłożenie miękkości oraz defonologizację miękkości). To zagadnienie było także tematem dwóch wartościowych, niestety nieopublikowanych, prac doktorskich: Magdaleny Osowickiej-Kondratowicz (2001)¹⁵, która badała asymilacyjne zmiękczenia spółgłosek przed miękkimi spółgłoskami w różnych pozycjach zdefiniowanych fonetycznie i morfologicznie, oraz Agnieszki Serowik (2002), która zbadała asymilację spółgłosek przed wysokimi wokoidami. Wszystkie te prace, wraz z istotnym artykułem Marii Madejowej¹⁶, stwierdziły mniejszy zakres palatalności fonologicznej i asymilacyjnej w języku polskim, niżby to wynikało ze wcześniejszych opisów (np. Stieber 1966). Zagadnienie palatalności asymilacyjnej, a także inne problemy polskiej fonetyki, zwłaszcza te, które są uwarunkowane kontekstowo, obszernie przedstawiła Maria Steffen-Batogowa (1975). Problemem asynchronicznej realizacji tzw. miękkich spółgłosek wargowych w języku polskim zajmowali się też inni językoznawcy

¹² M. Owsiany, *Zależność między barwą wokaliczną a częstotliwością podstawową F0 w percepcji samogłosek polskich*, „Technologia mowy i języka”, t. 2 (1998), Poznań, s. 65–89.

¹³ I. Sawicka, *Język polski*, [w:] *Komparacja współczesnych języków słowiańskich 2. Fonetyka i fonologia*, red. I. Sawicka, Opole 2007, s. 305–321.

¹⁴ P. Łobacz, *Interpretacja fonologiczna palatalności w języku polskim na podstawie analizy spektrograficznej*, [w:] *Z zagadnień fonetyki i fonologii współczesnego języka polskiego*, red. J. Maciejewski, Toruń 1982, s. 93–101.

¹⁵ Por. też M. Osowicka-Kondratowicz, *Kilka uwag o wymowie wyrazów typu spieszyć/śpieszyć, romantyzmie, zmarzlina*, „Studia Slavica”, z. 9 (2004), s. 83–91, oraz M. Osowicka-Kondratowicz, A. Serowik, *Palatalność asymilacyjna w języku polskim*, [w:] *Komparacja współczesnych języków słowiańskich. 2. Fonetyka i fonologia*, red. I. Sawicka, Opole 2007, s. 61–103.

¹⁶ M. Madejowa, *Tendencje wymawianiowe we współczesnej polszczyźnie literackiej*, „Studia Polonistyczne”, t. 9 (1981), s. 91–95.

(por. zwłaszcza W. Jassem¹⁷ i B. Rocławski¹⁸). Typologicznemu zróżnicowaniu tego problemu, zarówno w aspekcie fonetycznym (badania eksperymentalne), jak i fonologicznym poświęcona była praca S. Grzybowskiego i I. Sawickiej (1999)¹⁹. Istotą fonetyczną miękkich odpowiedników spółgłosek welarnych zajmowały się A. Serowik²⁰, M. Osowicka-Kondratowicz²¹ i A. Trawińska²², które także stwierdzają częste rozłożenie miękkości tych segmentów.

Wiele miejsca poświęcono badaniu akcentu w języku polskim. Podobnie jak w tradycyjnych opisach akcentu w wielu językach europejskich, tak i w polskim przez wiele lat przyjmowano, że podstawowym korelatem fizycznym prominencji wyrazowej jest zwiększona intensywność (siła) głosu. Pogląd ten po dziś dzień pokutuje w wielu gramatykach. Autorem pierwszych badań eksperymentalnych akcentu polskiego jest anglista Wiktor Jassem (1962). Opierając się na średnich wartościach F_0 samogłosek akcentowanych, przyjął on, że głównym czynnikiem akcentotwórczym w języku polskim jest wysokość tonu krtaniowego (F_0), a dodatkowym czynnikiem usilnienie artykulacji samogłoski. Ponieważ akcent jest bardzo silnie uwarunkowany kontekstowo – *ergo* ustalenie jego fizycznego korelatu na podstawie średniej jest praktycznie niemożliwe – Grzegorz Dogil (1995)²³ uznał, że polski akcent nie ma jednoznacznej realizacji parametrycznej, a jedynym jego stałym korelatem jest precyzja artykulacji. Podobnie uważa Wanda Nowakowska (1977). Mimo iż badania nad syntezą akcentu potwierdzają, że czynnik temporalny (czas trwania samogłoski) jest wystarczający do rozpoznania miejsca akcentu, ba-

¹⁷ Por. W. Jassem, (rec.) M. Dłuska, *Fonetyka polska*, „Lingua Posnaniensis”, t. 3 (1951), s. 376–394; tenże, *The distinctive features and entropy of the Polish phoneme system*, „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego”, z. 24 (1966), s. 87–108.

¹⁸ B. Rocławski, *Istota miękkości głosek*, „Język Polski”, r. 56 (1976), z. 1, s. 26–36.

¹⁹ Por także m.in. I. Sawicka, *Consonnes labiales palatales en Slave/Palatal labials in Slavic*, [w:] *XVI Congrès International des linguistes, Paris 20–25 juillet 1997*, Paris 1997, s. 264; taż, *Realizacja miękkości okluzywów wargowych w języku polskim i bułgarskim*, [w:] *Fonické javy v slovanských jazykoch*, red. J. Zimmermann, Prešov 2002, s. 61–66.

²⁰ M. in. A. Serowik, *Sposób realizacji sekwencji kie, gie w języku polskim*, „Studia Slavica”, t. 9 (2004), s. 63–83.

²¹ M. in. M. Osowicka-Kondratowicz, *Podatność welarnych spółgłosek na kontekstowe palatalizacje w sekwencjach spółgłoskowych w języku polskim*, „Studia Slavica”, t. 7 (2002), s. 77–111.

²² A. Trawińska, *Charakterystyka fonetyczna /c/ we współczesnej polszczyźnie*, „Linguistica Copernicana”, vol. 8 (2012), nr 2, s. 91–116; A. Trawińska, *Charakterystyka fonetyczna grupy ki w dialektalnie uwarunkowanych odmianach języka słowackiego i czeskiego*, „Linguistica Copernicana” (w druku).

²³ G. Dogil, *Stress patterns in West Slavic Languages*, „Arbeitspapiere des Instituts für Maschinelle Sprachverarbeitung, Universität Stuttgart”, Vol. 2 (1995), № 2, s. 61–89. Zob. też: G. Dogil, B. Williams, *The phonetic manifestation of word stress*, [w:] *Word prosodic systems in the languages of Europe*, ed. H. van der Hulst, Berlin 1999, s. 272–334.

dania nad językiem naturalnym dowodzą czego innego. Badania Grażyny Demenko (1999) uwzględniające wpływ kontekstu²⁴ wykazały niezbicie, że zasadniczym elementem akcentotwórczym w języku polskim jest zmiana wysokości tonu krtańowego (F_0), ale nie jego podwyższenie, jak wcześniej przypuszczano, lecz obniżenie. Tak jest w ogólnej polszczyźnie, ale na krańcach wschodnich, jak się zdaje, dominuje czynnik temporalny. Akcentuacja polska była także tematem fundamentalnej pracy Marii Steffen-Batogowej (2000). Praca została oparta na olbrzymim dźwiękowym korpusie tekstów naturalnych i na badaniach percepcyjnych i miała charakter „pozasystemowy” – badała struktury wynikające z redukcji akcentów w grupach syntaktycznych. Jeśli idzie o miejsce akcentu, w pracach dotyczących polszczyzny dominują dwa poglądy: 1. za Marią Dłuską (1947), że akcent jest elementem kodu językowego, zadany już w słowniku na podstawie reguł określonych dla wyrazów akcentogennych; 2. Witolda Mańczaka²⁵ o tym, że reguły te aplikowane są nie w słowniku, ale w fonetycznej realizacji wypowiedzenia, a więc określane są *ad hoc* na grupach syntaktycznych, a nie leksemach.

Ewolucję polskiego systemu akcentowego przedstawiła Zuzanna Topolińska (1961). Paralelną pracę dotyczącą historii akcentu białoruskiego opublikowała Elżbieta Smułkowa (1978). Akcent wyrazowy macedoński był przedmiotem badań eksperymentalnych I. Sawickiej²⁶ (zwłaszcza w 1998) i z jej badań wynika, że akcent w języku macedońskim ma charakter temporalny.

Polską intonację frazową najpełniej opisały Leokadia Dukiewicz (1978) i Maria Steffen-Batogowa (1996). Oprócz szczegółowego opisu konturów artykulacyjnych, ustalono semantycznie relewantne cechy konturów. Intonację macedońską zbadała eksperymentalnie Irena Sawicka w wymienionej wyżej pracy z 1998 roku. Stwierdziła ona, że w języku macedońskim w pytaniach o rozstrzygnięcie występują oba właściwie słowiańszczyźnie kontury (antykadencja oraz tzw. *reverse pattern*) o dystrybucji zależnej od składu morfologicznego pytania. Autorka stwierdziła także typowe dla obszaru bałkańskiego słabnięcie kadencji w wypowiedzeniach zakończonych. Kontrastywnie przedstawiono prozodię polsko-macedońską w Видоески, Тополињска, Савицка (2000).

²⁴ Kontekst bardzo silnie modyfikuje akcent, który ulega wzmocnieniu, jeśli znajduje się na pierwszej sylabie (a taka jest niemal połowa polskich i słowiańskich wyrazów akcentogennych – wyrazy jedno- i dwusylabowe) i wzdłuża samogłoskę akcentowaną w sylabach akcentowanych i poakcentowych. Z tego powodu uwzględnienie czynnika kontekstu jest niezwykle istotne w badaniach akcentu.

²⁵ W. Mańczak, *O akcentuacji grup dwuwyrazowych*, „Język Polski”, r. 32 (1952), s. 15–24; tenże, *Enklityki i proklityki w języku polskim*, „Język Polski”, r. 32 (1952), s. 66–76; tenże, *O akcentuacji grup ponaddwuwyrazowych*, „Język Polski”, r. 32 (1952), s. 145–156.

²⁶ I. Sawicka, *The phonetic shape of the Macedonian word*, „Slavia Meridionalis”, t. 1 (1994), s. 9–21.

Fonetyką wschodniosłowiańską zajmowali się przede wszystkim Stefan Grzybowski – fonetyką segmentalną rosyjską i kontrastywną rosyjsko-polską (m.in. 1983, 2000; por. też Grzybowski, Sawicka 1999) i Julian Skorek – fonetyką suprasegmentalną rosyjską, polską i białoruską (1974, 1981, 1984, 1997; por. też Skorek, Jóźwiak 2002).

Kaszubska fonetyka została opisana szczegółowo w pracy Edwarda Brezy i Jerzego Tredera z 1981 roku.

Fonetyka bałkańska, w tym słowiańska (serbska, macedońska i bułgarska), były przedmiotem wielu opracowań autorstwa Ireny Sawickiej i Anny Cychnerskiej (wcześniej publikującej pod nazwiskiem Korytowska), które zajmowały się między innymi grupami spółgłoskowymi i samogłoskowymi (oraz, generalnie, ilościową charakterystyką segmentalnej fonetyki słowiańskiej), prozodią bałkańską, sandhi bałkańskim, studiami kontrastywnymi i arealnymi. Prace te w efekcie doprowadziły do ustalenia współczesnego centrum bałkańskich konwergencji językowych w zakresie fonetyki (co potwierdzają także żywe zjawiska konwergencyjne morfoskładniowe i kulturowe).

Organem slawistycznym, który w ostatnich latach aktywnie prowadzi badania fonetyczno-fonologiczne, jest Komisja Fonetyki i Fonologii przy Międzynarodowym Komitecie Slawistów. Plonem jej prac jest między innymi tom *Komparacja współczesnych języków słowiańskich. 2: Fonetyka/Fonologia (Komparacja 2007)*, w którym sformułowano aktywne procesy fonetyczno-fonologiczne w słowiańszczyźnie (zmiany w zakresie palatalności i struktur sylabicznych) oraz przedstawiono kontrastywnie szereg zagadnień fonetycznych i fonologicznych (grupy spółgłoskowe, grupy samogłoskowe, frekwencję głosek, sandhi, prozodię). Publikacja ta zawiera także obszerny synopsis zawierający opisy fonetyki i fonologii wszystkich języków słowiańskich. Zagadnienia sandhi słowiańskiego, w ujęciu typologicznym i arealnym, są tematem pracy ostatniej kadencji Komisji Fonetyki i Fonologii. Efektem tej pracy jest tom *Sandhi w językach słowiańskich* (2013), w którym zwerdyfikowano część dotychczasowych poglądów na temat sandhi dźwięcznościowego. Aktualnie Komisja Fonetyki i Fonologii pracuje nad drugą częścią projektu, uwzględniającą pozostałe (poza neutralizacją opozycji dźwięczności obstruentów) zjawiska sandhi w językach słowiańskich. Sandhi dźwięcznościowe doczekało się pełnego opracowania w języku macedońskim (Korytowska 2012).

Geograficzno-typologiczne spojrzenie na fonetykę słowiańską i bałkańską (a w jej ramach również południowosłowiańską) prezentują niektóre prace Ireny Sawickiej (por. zwłaszcza 1997, 2001, 2007) oraz Włodzimierza Pianki (por. Pianka, Tokarz 2000) i Leszka Bednarczuka (m.in. 2007).

W ostatnich latach trudne i obciążające badania artykulacyjne ustąpiły analizie akustycznej, głównie ze względu na dostępność do programów do akustycznej analizy mowy i łatwość aplikacji. Rzadziej wykorzystywana jest aparatura me-

dyczna, która umożliwiła nie tylko otrzymanie obrazów kino-artykulacyjnych, ale także uzyskanie dokładnych pomiarów aparatu artykulacyjnego, łącznie z oceną napięcia poszczególnych mięśni.

Do intensyfikacji badań eksperymentalnych mowy w Polsce przyczyniło się powstanie w 1980 roku tzw. Patefonu – Polskiego Towarzystwa Fonetycznego (www.ptfon.pl), gdzie po raz pierwszy językoznawcy mieli okazję konfrontować swoje poglądy z pracami lekarzy i inżynierów akustyków. Polskie Towarzystwo Fonetyczne, będąc członkiem International Society for Phonetic Sciences, umożliwiło swoim członkom we wczesnych latach osiemdziesiątych kontakt ze środowiskiem międzynarodowym i uczestnictwo w kongresach fonetycznych. Część materiałów z obrad Towarzystwa publikowano w roczniku „Speech and Language Technology” (Technologia mowy i języka)²⁷.

Fonetyka i fonologia znalazła też swoje miejsce w atlasach regionalnych. Największe z nich to: *Atlas językowy kaszubszczyzny* (1964–1978), *Atlas gwar wschodniosłowiańskich Białostocczyzny* (1980–2012), *Atlas gwar bojkowskich* (1980–1991), *Atlas Łemkowszczyzny* (1956–1964), szereg atlasów gwar polskich i opisów pojedynczych gwar (których część wymieniona jest w innym miejscu tego numeru RS). Z dialektów słowiańskich polskich slawistów interesowały głównie gwary ościenne – łużyckie, kaszubskie, białoruskie i ukraińskie, na których temat powstało również wiele ważnych artykułów.

Z obowiązku należy w tym miejscu wspomnieć słowniki wymowy polskiej, w szczególności *Słownik poprawnej polszczyzny* (1973), *Słownik wymowy polskiej* (Karaś, Madejowa 1977) oraz *Podręczny słownik poprawnej wymowy polskiej* (Lubaś, Urbańczyk 1990), które były przestarzałe jeszcze zanim się ukazały. Powielają one stan wiedzy o polskiej fonetyce z okresu przedwojennego, porównywalny do informacji zawartych w *Prawidłach poprawnej wymowy polskiej*, i nie uwzględniają dawno dokonanych zmian. Na ich podstawie cudzoziemiec nie byłby w stanie nauczyć się poprawnej wymowy polskiej, co więcej, nauczyłby się wymowy niepoprawnej. *Prawidła* zostały opracowane przez Zenona Klemensiewicza i wydane po raz pierwszy w 1926 roku. Ostatnie wydanie (ósme) ukazało się w 1995 roku z niewielkimi tylko poprawkami Stanisława Urbańczyka. Wydawnictwa te nie uwzględniają zmian, jakie zaszły w polszczyźnie wiele lat wcześniej i zostały opisane i zinterpretowane w fachowej literaturze. Druzgocącą krytykę tych opracowań przeprowadziła M. Osowicka²⁸.

Powstało też wiele prac logopedycznych lub okołologopedycznych. Niewiele z nich ma charakter językoznawczy. Takie są głównie prace Piotry Łobacz (por. np.

²⁷ Wcześniej *Analiza, synteza i rozpoznawanie mowy dla celów automatyki, informatyki, lingwistyki i medycyny*, wydawane przez Instytut Podstawowych Problemów Techniki PAN.

²⁸ M. Osowicka, *Analiza jakości informacji fonetycznych zawartych w głównych wydawnictwach ortofonicznych*, „Studia Slavica”, t. 4 (2000), s. 143–159.

1996), Józefa Kani (1976), Haliny Mierzejewskiej (1977), Bronisława Rocławskiego (m.in. 1976) i Jacka Perlina (1993).

Instytucje, które w różnych okresach rozwijały lub rozwijają eksperymentalne badania fonetyczne polszczyzny pod kątem praktycznych zastosowań, to, w szczególności, Instytut Podstawowych Problemów Techniki PAN (analiza i synteza mowy), Zakład Fonetyki Instytutu Językoznawstwa UAM (ostatnio skoncentrowany na badaniach audiometrii mowy), Politechnika Poznańska, Polsko-Japońska Wyższa Szkoła Technik Komputerowych, Akademia Górniczo-Hutnicza (zwłaszcza działalność Ryszarda Tadeusiewicza – sieci neuronowe) oraz Instytut Ekspertyz Sądowych (badanie mowy na potrzeby identyfikacji mówcy w obszarze sądowym²⁹).

Pierwsze wyspecjalizowane czasopismo fonetyczne to nieistniejący już „Biuletyn Fonograficzny”. Obecnie to przede wszystkim „Phonetica Posnaniensia”. Poza tym wspomniane wcześniej serie wydawnicze Instytutu Podstawowych Problemów Techniki PAN. Wydawnictwa te publikowały głównie prace poświęcone fonetyce polskiej i ogólnej.

Fonologia. W sprawozdaniu trudno oddzielić problematykę czysto fonetyczną od fonologicznej – zatem w tej części odniesiemy się do tych prac, które formułowały *explicite* fragmenty kodu językowego.

Polska fonologia, jako jedna z pierwszych szkół sławistycznych w krajach bloku wschodniego, zaadaptowała idee strukturalizmu, które w większości państw bloku socjalistycznego były przez długi czas zakazane. Strukturalizm stał się tradycyjnie podstawową teorią fonologiczną sławistyki uprawianej w Polsce. Tym nie mniej zarzucono niektóre elementy klasycznej wersji fonologii strukturalnej, zwłaszcza pojęcie archifonemu, a z czasem zaczęto się skłaniać do mniej abstrakcyjnego definiowania fonemu jako klasy głosek (strukturalna fonologia dystrybucjonistyczna). Sławiści na ogół analizują zjawiska fonologiczne i morfologiczne w ramach odrębnych płaszczyzn. Polska (czy słowiańska) fonologia generatywna i postgeneratywna uprawiana jest głównie przez neofilologów. Nie potrafimy wymienić żadnych polskich sławistów, którzy popełniliby jakieś niestrukturalne opisy fonologiczne. Jedyną postgeneratywną teorią znajdującą u nas zrozumienie jest fonologia naturalna, a to dlatego, że rozgranicza ona wyraźnie płaszczyznę fonologiczną od morfologicznej, tworząc jednocześnie wyraźne powiązanie z fonetyką.

Jedynym polskim językoznawcą, który był w ogóle w opozycji do wszelkiej fonologii, zastrzegając dla niej obszar „spekulacji teoretycznych”, był Witold

²⁹ Por. np. A. Trawińska, *Zastosowanie do celów biometrycznych analizy mowy wykonywanej przy użyciu narzędzi inżynierii biomedycznej*, [w:] *Podstawy inżynierii biomedycznej*, t. 1, red. R. Tadeusiewicz, P. Augustyniak, Kraków 2009, s. 253–268.

Doroszewski, który w zamian mówił o fonetyce funkcjonalnej (1936, por. zwłaszcza s. 39)³⁰.

Nie tylko wierność wobec strukturalizmu stwarzała przez długi czas barierę wobec nowych teorii w fonologii światowej. Bariera ta zresztą nie jest zbyt bolesna, ponieważ argumentacja fonologiczności jednostek jest zawsze podobna, niezależnie od teorii, tak że porozumienie jest i bywa możliwe. Inne przeszkody komunikacyjne to: stosowanie polskiej terminologii zamiast ogólnie zrozumiałej międzynarodowej (łacińskiej) oraz używanie sławistycznej transkrypcji (a dla niektórych języków nawet cyrylicy) zamiast międzynarodowej. Polscy slawiści powoli odchodzą od tej tradycji. Problemem jest jednak to, że jest wśród nas bardzo mało fonetyków i fonologów i bardzo nieliczni uczestniczą w dyskursie naukowym poza środowiskiem sławistycznym. To samo zresztą można powiedzieć o znacznej części neofilologów aplikujących różne wersje fonologii postgeneratywnych, którzy odważają się zabierać głos w sprawach fonologii słowiańskiej (głównie polskiej), nie znając literatury przedmiotu, a często też i faktów. Szczęśliwie mamy tu kilka wyjątków po obu stronach.

Analizując kolejne prace z zakresu fonologii polskiej, możemy prześledzić rozwój poglądów na inwentarz polskiego systemu fonologicznego (w pracach Stiebera, Wierzchowskiej, Jassema, Sawickiej). Siłą inercji tradycji poglądy te zawsze były znacznie opóźnione w stosunku do stanu faktycznego. Ewolucja dotyczy zwłaszcza: fonologicznego statusu tzw. samogłosek nosowych – od poglądu o ich samodzielności fonologicznej, poprzez pogląd o pozycyjnym rozłożeniu (neutralizacji opozycji / \tilde{V} / vs. /VN/ przed okluzywami – tak większość normatywnych opisów lat sześćdziesiątych, B. Wierzchowska chyba jako ostatnia przyjmowała samodzielność fonologiczną nosówek przed szczelinowymi (por. np. 1980), do całkowitego (tj. w każdej pozycji) zaprzeczenia fonologicznej samodzielności samogłosek nosowych. Rewolucyjny w wielu punktach był artykuł Wiktora Jassema³¹, który zawiera zdefiniowanie cech dystynktywnych dla polskiego systemu fonologicznego, głównie w oparciu o akustyczne wyznaczniki i wskazanie optymalnego zestawu cech i ich hierarchii. Pierwszym bodajże polonistą, który odnotował fakt rozłożenia samogłosek nosowych także przed szczelinowymi był B. Strumiński³². W tym przypadku stosowanie transkrypcji sławistycznej było szczególnie dotkliwe, ponieważ znak [ɨ], stanowiący drugą część dyftongu reprezentującego dawne samogłoski nosowe

³⁰ Na ten temat zob. w: J. Puzynina, *Fonetyka funkcjonalna Witolda Doroszewskiego a fonologia*, [w:] *Język. Teoria. Dydaktyka. Materiały IV konferencji Młodych Językoznawców-Dydaktyków*. Opole 20–21 maja 1979 r., red. J. Tokarski, Kielce 1982, s. 17–25.

³¹ W. Jassema, *The distinctive features and entropy of the Polish phoneme system*, „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego”, z. 24 (1966), s. 87–108.

³² B. Strumiński, *O ukazywaniu się elementu ɨ w nosówkach*, „Poradnik Językowy”, 1961, s. 133–174; tenże, *Jeszcze raz o elemencie ɨ w nosówkach*, „Poradnik Językowy”, 1962, s. 69–79.

przed szczelinowymi, sugerował labializację, która w poprawnej wymowie polskiej nie powinna występować. Rozwiązanie problemu przyszło wraz z zastosowaniem transkrypcji międzynarodowej. W *Fonetyce i fonologii* L. Dukiewicz i I. Sawickiej (1995) stosowany jest już znak [ũ] oznaczający wysoki, tylny, nielabialny wokoid. W pracach B. Klebanowskiej (1990), L. Dukiewicz i I. Sawickiej (1995) oraz D. Ostaszewskiej i J. Tambor (2000) i in. interpretacja bifonematyczna dawnych samogłosek nosowych jest już sprawą oczywistą. Obecnie polonistów zajmują dalsze, poza dialektalnymi, procesy dotyczące wymowy nosówek (poza normą na razie), takie jak delabializacja drugiej części dyftongu i jego odnosowanie, lub przejście w zwarty sonant nosowy, nawet przed szczelinową.

Drugim ogniskującym uwagę zagadnieniem była interpretacja fonologiczna polskich miękkich spółgłosek labialnych. Tutaj, podobnie, możemy prześledzić rozwój poglądów od samodzielności fonologicznej tych spółgłosek (Stieber 1966), po całkowite jej zaprzeczenie (rozłożenie miękkości i fonologiczne jej wyodrębnienie). Należy tu szczególnie podkreślić, że pierwszym językoznawcą, który zinterpretował fonologicznie te zmiany w języku polskim, był anglista Wiktor Jassem³³. Stosunkowo niedawno do tego problemu powróciła Jolanta Szpyra (1995), która reaktywuje samodzielność fonologiczną miękkich spółgłosek wargowych, powołując się na następujący fakt dystrybucyjny: nagłosy /vV/ (np. w *Warszawie*) akceptują postać przyimka [v], natomiast nagłosy /vC/ wybierają postać alomorficzną /vɛ/ (np. we *Wrocławiu*). Ponieważ mówimy (na ogół) w *Wiedniu* (a nie we *Wiedniu*), Szpyra przyjmuje, że nagłos wyrazu ortotonicznego ma postać /vⁱ/, a nie połączenia /v+j/.

Aktualnie spornym problemem polskiej fonologii jest problem interpretacji fonologicznej miękkich odpowiednich welarnych obstruentów. Wszystkie opisy fonologiczne polszczyzny ogólnej nadal przyjmują fonologiczną autonomiczność tych segmentów (też Sawicka w 1995, chociaż jej współautorka, Leokadia Dukiewicz, jak można wnioskować pośrednio – brak tych segmentów w jej zestawie klas głosek – skłania się ku interpretacji bifonematycznej³⁴), ale są też tacy badacze, którzy interpretują je jako warianty kombinatoryczne welarnych (np. Grzybowski³⁵, tak również Madelska³⁶). Są też tacy, którzy inaczej traktują miękkie odpowiedniki okluzywów i inaczej frykatywu [x]. Ponieważ struktura akustyczna

³³ Op. cit. oraz W. Jassem, (rec.) M. Dłuska, *Fonetyka polska*, „Lingua Posnaniensis”, z. 3 (1951), s. 376–394.

³⁴ Por. też I. Sawicka, *Fonologiczna wartość palatalnych odpowiedników welarnych spółgłosek w polszczyźnie*, „Studia Linguistica Polono-Meridianoslavica”, t. 9 (1998), s. 199–203.

³⁵ S. Grzybowski, *Дистинктивные признаки русских и польских фонем в сопоставительном плане*, [w:] *Gratitude essays on Slavic languages and literatures*, 2, ed. M. G. Altshuller, Pittsburgh 1989, s. 103–120.

³⁶ Madelska (2005).

tych głosek ma w zasadzie charakter afrykat, na użytek tego zagadnienia wykonano też szereg prac eksperymentalnych (Serwik, Osowicka-Kondratowicz, Trawińska op. cit. przypisy 19, 20 i 21).

Opisy polskiej morfonologii w większości mają tradycyjny charakter (por. K. Kowalik w *Gramatyka* 1984, Kowalik 1997). Nowoczesne, jak na ówczesny czas, (generatywne) podejście do tematu reprezentują prace Romana Laskowskiego (por. zwłaszcza 1975). W duchu różnych odmian fonologii generatywnej, która inkorporuje również motywację morfologiczną, interpretowali polską fonologię głównie angiłści. W odróżnieniu od sławistów, których interesowała natura fonetyczna jednostek, angiłści posługiwali się na ogół wyłącznie argumentacją dystrybucyjną. Wyróżniają się tu prace Jerzego Rubacha (np. 1977) i Edmunda Gussmana (1978, 2007). Jerzy Rubach opublikował również sporo prac sławistycznych – ostatnie w duchu teorii optymalności. Jest to w sumie ponad czterdzieści cennych przyczynków na temat różnych aspektów fonologii języków słowiańskich.

Polscy sławiści zajmowali się fonologią historyczną języków słowiańskich (m.in. Duma 1979, 1990; Sawicka³⁷; Popowska-Taborska 1961 i in.; Babik 2012 i in.) i dialektologią w ujęciu fonologicznym. Dialektalnych opisów fonologii polskiej powstało wiele między innymi przy okazji opisów monograficznych poszczególnych dialektów oraz prac związanych z przygotowaniem *Ogólnosłowiańskiego atlasu językowego* (np. J. Basara, A. Basara 1983). Nie sposób ich tutaj wymienić. Wśród nich wyróżniają się jedynie prace Zuzanny Topolińskiej na temat kaszubskiego (1964, 1982). Polscy sławiści zajmowali się głównie tymi dialektami słowiańskimi, jakie występują na terenie polskim. Najwięcej bodaj prac, oprócz kaszubskiego, poświęcono dialektom ukraińskim i białoruskim białostoczczyzny (systemy fonologiczne dialektów białoruskich były tematem tomu *Teksty gwarowe* 1972).

Fonologią współczesnych języków słowiańskich zajmują się głównie I. Sawicka, A. Cychnerska, S. Grzybowski, L. Jocz. Ten ostatni jest autorem opisu fonetycznego i fonologicznego wokalizmu języka łużyckiego, w którym zaprezentował inwentarz jednostek różniący się znacznie od tradycyjnych opisów fonologicznych języka łużyckiego (Jocz 2011). I. Sawicka zajmowała się fonologią różnych języków słowiańskich (artykuły na temat białoruskiego, ukraińskiego, serbsko-chorwackiego, serbskiego, słoweńskiego, macedońskiego i bułgarskiego, także w ujęciu arealnym bałkańskim). Jest współautorką pierwszej fonologii języka macedońskiego (Савицка, Спасов 1991, 1997). Również A. Cychnerska (jako

³⁷ I. Sawicka, *Об одном средневековом балканизме*, [w:] *Материалы XXVIII Межвузовской научно-методической конференции преподавателей и аспирантов*, вып. 21: *Балканские исследования*, часть 3, Санкт-Петербург 2000, s. 25–28; та ж., *Z zagadnień fonetyki bałkańskiej – problem fonologicznej szwy*, „Prace Filologiczne”, t. 44 (1999), s. 493–497, i in.

Korytowska) opublikowała kilka artykułów na temat fonologii języków południowo- i wschodniosłowiańskich i kilka prac o charakterze ogólnosłowiańskim.

W omawianym okresie powstało też kilka fonologii konfrontatywnych: białorusko-polska (Czekman, Smułkowa 1988), polsko-serbsko-chorwacka (Sawicka 1981, 1982, 1988³⁸), polsko-bułgarska (Савицка, Бояджиев 1988), oraz kilka opisów konfrontatywnych polsko-zachodnioeuropejskich (m.in. niemiecko-polski – Morciniec, Prędotą 1973; polsko-angielski – Miękiś, Denenfeld 1975, Biedrzycki 1978 i in.). Wszystkie te prace charakteryzuje wysoki stopień szczegółowości.

Z poszczególnych zagadnień fonologii słowiańskiej najwięcej miejsca poświęcono grupom spółgłoskowym i problemowi sylaby (Sawicka 1974, 1986 oraz liczne artykuły na ten temat³⁹). Większość tych opracowań odwołuje się do teorii sonorycznościowej sylaby. Kolejnym tematem prac slawistycznych było sandhi dźwięcznościowe (por. Korytowska 2012, tom *Sandhi* 2013, Zinowiewa 1998 i szereg artykułów szczegółowych). Najważniejsze tendencje rozwojowe słowiańskiej fonetyki i fonologii (zmiany w zakresie palatalności spółgłoskowej, zmiany w strukturze sylaby, w prozodii oraz porównanie ilościowe inwentarzy fonologicznych i frekwencji zostały przedstawione w tomie *Komparacja...* (2007). Część prac I. Sawickiej, S. Grzybowskiego i A. Cychnerskiej (wcześniej Korytowskiej)⁴⁰ ma charakter arealno-typologiczny i rozpatruje fonetykę i fonologię słowiańską w kontekście bałkańskiej ligi językowej. W pracach tych dokonano podziału typologicznego współczesnego stanu fonetyki słowiańskiej (na języki północno-wschodnie i południowo-zachodnie), stojącego w sprzeczności z tradycyjnym podziałem na

³⁸ Część opisów konfrontatywnych I. Sawickiej powstała na podstawie teorii mnogości na wzór modelu zaproponowanego przez Lomteva (Т. П. Ломтев, *Фонология современного русского языка на основе теории множеств*, Москва 1972), co w praktyce oznacza rezygnację z binarności.

³⁹ M. in. J. Szpyra-Kozłowska, *Sylaba w języku polskim*, „Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej”, t. 37 (2001), s. 143–161; D. Śledziński, *Odstępstwa od zasady sonorności w grupach spółgłoskowych języka polskiego*, [w:] *Bogactwo językowe i kulturowe Europy w oczach Polaków i cudzoziemców*, red. M. Biernacka, M. Wojenka-Karasek, Łódź 2011; D. Śledziński, *Analiza struktury grup spółgłoskowych w nagłosie oraz w wygłosie wyrazów w języku polskim*, „Kwartalnik Językoznawczy”, 2010, nr 3–4; M. Steffen-Batogowa, *On the pronunciation of some Polish consonant clusters containing sonorants*, „Studia Phonetica Posnaniensia”, t. 5 (1996, s. 61–85); I. Sawicka, *Struktura fonologiczna słowa połabskiego*, „Studia Indogermanica Lodziensia”, t. 3 (1999), s. 107–115; taż, *Асабілівасці дыстрыбуцый фанэм беларускай мовы у параўнанню з іншымі славянскімі мовамі*, „Беларуская лінгвістыка” 14 (1978), s. 28–34; taż, *Uwagi z zakresu typologii dystrybucji fonemów*, „Zbornik za filologiju i lingvistiku”, knj. 22 (1979), sv. 1, s. 25–37; taż, *Влияние итальянского языка на славянскую фонетику*, „Studia Slavica”, 2 (1998), s. 41–46 i kilkanaście innych.

⁴⁰ Por. Sawicka (1974, 1986, 1997, 2001, 2007); Grzybowski, Sawicka (1999); Korytowska (2001); taż, *Zwarcia kraniowe w językach słowiańskich*, „Studia Slavica”, t. 9 (2004), s. 91–98 i in.

wschodnio-, zachodnio- i południowosłowiańskie. Nowy podział podzielił również inaczej południe słowiańszczyzny, zaliczając fonetykę macedońską do części zachodniej. Ponadto wyodrębniono fonetyczne centrum bałkańskiej ligi językowej, lokowane nieco inaczej niż morfosyntaktyczna bałkańska liga językowa (tj. w jej zachodniej części na tzw. Bałkanach Zachodnich).

W tym krótkim opracowaniu pominęliśmy nie tylko szereg opracowań odtwórczych, opisów fonologicznych języków słowiańskich powstałych na potrzeby nauczania akademickiego, ale także wiele szczegółowych artykułów na temat słowiańskiej fonetyki i fonologii. Bibliografia ujmuje jedynie pozycje książkowe. Z pewnością zapomniano też o jakichś istotnych pracach, których, pisząc ten krótki przegląd, nie przypomnieliśmy sobie. Pragniemy zapewnić, że nie było to celowe.

Podsumowując, należy stwierdzić, że dorobek *stricte* slawistyczny fonetyczno-fonologiczny nie jest obszerny. Większość wymienionych w tym tekście prac dotyczy polskiej fonetyki i fonologii. Tym niemniej prace slawistyczne to prace wyróżniające się jakościowo, o dużym spectrum geograficznym, dodatkowo ważne dlatego, że fonetyka i fonologia są dziedzinami obecnie zaniedbanymi w krajach słowiańskich, nawet w tych, które mają za sobą okresy niezwyklego rozkwitu w tym zakresie i znaczące osiągnięcia. Ponadto, jeśli chodzi o fonetykę ogólnobałkańską (tzn. nieograniczającą się do wybranych jednostek językowych) jesteśmy obecnie bodajże jedyni, którzy się tym tematem zajmują. Mamy też pewien wkład do paleobałkanistyki (liczne artykuły Leszka Bednarczuka i Krzysztofa Witczaka).

Bibliografia

- Atlas gwar bojkowskich*, 1980–1991, oprac. głównie na podstawie zapisów S. Hrabca przez Zespół Instytutu Słowianoznawstwa PAN pod kier. J. Riegera, t. 1–7, Wrocław.
- Atlas gwar mazowieckich*, 1971–1992, t. 1 opr. H. Horodyska-Gadkowska, A. Strzyżewska-Zaremba, t. 2–10, opr. A. Kowalska, A. Strzyżewska-Zaremba, Wrocław.
- Atlas gwar polskich*, 1998–2002: t. 1: K. Dejna, *Małopolska*; t. 2: K. Dejna, S. Gala, A. Zdaniukiewicz, F. Czyżewski, *Mazowsze*; t. 3: K. Dejna, S. Gala, *Śląsk*; t. 4: K. Dejna, *Wielkopolska, Kaszuby*, Warszawa.
- Atlas gwar wschodniosłowiańskich Białostoczczyzny*, 1980–2012, t. 1, red. S. Glinka, A. Obrębska-Jabłońska, J. Siatkowski; t. 2–3, red. S. Glinka; t. 4–10, red. I. Maryniakowa, Wrocław : Warszawa.
- Atlas języka i kultury ludowej Wielkopolski*, 1979–, red. Z. Sobierajski, J. Burszta, Wrocław.

- Atlas językowy kaszubszczyzny i dialektów sąsiednich*, 1964–1978, z. 1–15, opr. przez Zespół Zakładu Słowianoznawstwa PAN pod kier. Z. Stieberta, od z. 7 pod kier. H. Popowskiej-Taborskiej, Wrocław.
- Babik Z., 2008, *Pojednanie z lasem. W stulecie „argumentu florystycznego” w slawistycznych badaniach etnogenetycznych*, Kraków.
- Babik Z., 2009, *Pożegnanie z lasem. Nad „Słownikiem etymologicznym języka polskiego” profesora Wiesława Borysia*, Kraków.
- Babik Z., 2012, *Korespondencje akcentowe między słowiańskim i starszymi językami indoeuropejskimi (pierwotne neutra tematyczne). Przyczynki do krytyki akcentologii post-Ilicz-Swiatyczowskiej*, Kraków.
- Barszczewska N., Jankowiak M., 2012, *Dialektologia białoruska*, Warszawa.
- Basara J., Basara A., 1983, *Opisy fonologiczne polskich punktów Ogólnosłowiańskiego atlasu językowego, z. 2: Małopolska*, Warszawa.
- Bednarczuk L., 2007, *Związki i paralele fonetyczne języków słowiańskich*, Warszawa.
- Benni T., 1924, *Ortofonia polska: uwagi o wzorowej wymowie dla artystów, nauczycieli i wykształconego ogółu polskiego*, Warszawa : Lwów.
- Benni T., 1931, *Palatogramy polskie*, Kraków
- Benni T., 1959, *Fonetyka opisowa języka polskiego: z obrazami głosek polskich podług M. Abińskiego*, Wrocław.
- Biedrzycki L., 1963, *Abriss der polnischen Phonetik*, Warszawa.
- Biedrzycki L., 1978, *Fonologia angielskich i polskich rezonantów. Porównanie samogłosek oraz spółgłosek rezonantowych*, Warszawa.
- Borkowska K., Skorek J., 2002, *Podstawowe jednostki intonacji języków rosyjskiego, białoruskiego i polskiego*, Zielona Góra.
- Boryś W., 2005, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków.
- Breza E., Treder J., 1981, *Gramatyka kaszubska. Zarys popularny*, Gdańsk.
- Czekman W., Smułkowa E., 1988, *Fonetyka i fonologia języka białoruskiego z elementami fonetyki i fonologii ogólnej*, Warszawa.
- Czyżewski F., 1986, *Atlas gwar polskich i ukraińskich okolic Włodawy*, Lublin.
- Dejna K., 1962–1968, *Atlas gwarowy województwa kieleckiego, z. 1–6*, Łódź.
- Demenko G., 1999, *Analiza cech suprasegmentalnych języka polskiego na potrzeby technologii mowy*, Poznań.
- Dłuska M., 1932, *Rytm spółgłoskowy polskich grup akcentowych*, Kraków.
- Dłuska M., 1947, *Prozodia języka polskiego*, Kraków.
- Dłuska M., 1950, *Fonetyka polska. Artykulacje głosek polskich*, Kraków, (wyd. 2, Warszawa : Kraków 1981).
- Doroszewski W., 1936, *Z zagadnień fonetyki ogólnej*, Warszawa⁴¹.
- Doroszewski W., 1952, *Podstawy gramatyki polskiej, cz. 1*, Warszawa.
- Dukiewicz L., 1967, *Polskie głoski nosowe*, Warszawa.
- Dukiewicz L., 1978, *Intonacja wypowiedzi polskich*, Wrocław.

⁴¹ Komunikat wygłoszony dnia 21 listopada 1934 r. Stąd podtytuł na wydaniu: Odbitka ze Sprawozdań z posiedzeń Towarzystwa Naukowego Warszawskiego, XXVII, 1934, Wydział I.

- Dukiewicz L., Sawicka I., 1995, *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Fonetyka i fonologia*, Kraków.
- Duma J., 1979, *Wokalizacja jerów słabych w rdzennej sylabie nagłosowej w południowo-wschodniej Słowiańszczyźnie*, Wrocław.
- Duma J., 1990, *Rozwój sonantów zgłoskotwórczych w gwarach południowo-wschodniej Słowiańszczyzny*, Wrocław.
- Dunaj B., 1985, *Grupy spółgłoskowe współczesnej polszczyzny mówionej (w języku mieszkańców Krakowa)*, Kraków.
- Furdal A., 1955, *Mazowieckie dyspalatalizacje spółgłosek wargowych miękkich*, Wrocław.
- Furdal A., 1964, *O przyczynach zmian głosowych w języku polskim*, Wrocław.
- Gramatyka 1984, *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Morfologia*, red. R. Grzegorzycowa, R. Laskowski, H. Wróbel, Warszawa.
- Grek-Pabisowa I., 1968, *Rosyjska gwara starowierców w województwach olsztyńskim i białostockim*, Wrocław.
- Grzybowski S., 1983, *Podstawy fonetyki rosyjskiej dla Polaków*, Warszawa.
- Grzybowski S., 2000, *Fonetyka rosyjska*, Warszawa.
- Grzybowski S., Olechowicz M., Wawrzyńczyk J., 1986, *Gramatyka opisowa współczesnego języka rosyjskiego. Cz. 1: Fonetyka, fonologia, pismo*, Warszawa.
- Grzybowski S., Sawicka I., 1999, *Studia z palatalności w językach słowiańskich*, 1, Toruń.
- Gubrynowicz R., 2000, *Komputerowe modelowanie artykulacji głosek języka polskiego*, Warszawa (rozprawa habilitacyjna).
- Gussman E., 1978, *Contrastive Polish-English Consonantal Phonology*, Warszawa.
- Gussman E., 2007, *The Phonology of Polish*, Oxford&New York.
- Jankowiak M., 2009, *Gwary białoruskie na Łotwie w rejonie krasławskim. Studium socjolingwistyczne*, Warszawa.
- Jassem W., 1962, *Akcent języka polskiego*, Wrocław : Warszawa : Kraków.
- Jassem W., Łobacz P., 1971, *Analiza fonotaktyczna tekstu polskiego*, Warszawa.
- Jocz L., 2011, *Wokalowy system hornjoserbskeje řeče přítomnosće*, Szczecin.
- Kamińska M., 1968, *Gwary Polski centralnej*, Wrocław.
- Kania J. T., 1976, *Dezintegracja systemu fonologicznego w afazji (na materiale języka polskiego)*, Wrocław.
- Karaś H., 2002, *Gwary polskie na Kowieńszczyźnie*, Warszawa : Puńsk.
- Klebanowska B., 1990, *Interpretacja fonologiczna zjawisk fonetycznych w języku polskim*, Warszawa.
- Klemensiewicz Z., 1995, *Prawidła poprawnej wymowy polskiej*, wyd. 8, Warszawa [wyd. 1, Kraków : Warszawa : Lublin : Łódź : Poznań : Wilno : Zakopane 1926].
- Komparacja 2007, *Komparacja współczesnych języków słowiańskich 2, Fonetyka/Fonologia*, red. I. Sawicka, Opole.
- Koneczna H., 1934, *Studium eksperymentalne artykulacji głosek polskich*, „Prace Filologiczne”, 16.

- Koneczna H., 1965, *Charakterystyka fonetyczna języka polskiego na tle innych języków słowiańskich*, Warszawa.
- Koneczna H., Zawadowski W., 1951, *Przekroje rentgenograficzne głosek polskich*, Warszawa.
- Koneczna H., Zawadowski W., 1956, *Obrazy rentgenograficzne głosek rosyjskich*, Warszawa.
- Kopczyński A., 1977, *Polish and American English consonant phonemes*, Warszawa.
- Korytowska A., 2001, *Grupy samogłoskowe w językach słowiańskich*, (nieopublikowana rozprawa doktorska), Toruń: Uniwersytet Mikołaja Kopernika.
- Korytowska A., 2012, *Sandhi w standardzie języka macedońskiego*, Toruń.
- Kowalik K., 1997, *Struktura morfonologiczna współczesnej polszczyzny*, Kraków.
- Kuraszkiewicz W., 1963, *Zarys dialektologii wschodniosłowiańskiej*, Warszawa.
- Laskowski R., 1975, *Studia nad morfonologią współczesnego języka polskiego*, Wrocław.
- Lehr-Spławiński T., Kuraszkiewicz W., Sławski F., 1954, *Przegląd i charakterystyka języków słowiańskich*, Warszawa.
- Lehr-Spławiński T., Stieber Z., 1957, *Gramatyka historyczna języka czeskiego*, cz. 1: *Wstęp, fonetyka historyczna, dialektologia*, Warszawa.
- Leszczyński Z., 1969, *Studia nad polskimi grupami spółgłoskowymi*. 1: *Gwarowe grupy z j na tle polszczyzny ogólnej*, Wrocław.
- Leszczyński Z., 1978, *Kierunki zmian w grupach spółgłoskowych typu Sr oraz rS w świetle geografii językowej*, Wrocław.
- Lipowski J., 2011, *Operatívna fonetika slovenčiny, češtiny a pol'stiny*, Wrocław.
- Lubaś W., Urbańczyk S., 1990, *Podręczny słownik poprawnej wymowy polskiej*, Warszawa.
- Łobacz P., 1974, *Wpływ tempa mowy na przebiegi formantów samogłosek polskich*, Warszawa.
- Łobacz P., 1979, *Percepcyjna klasyfikacja spółgłosek polskich*, Warszawa.
- Łobacz P., 1985, *Fonetyczno-leksykalne interakcje w percepcji mowy*, Poznań.
- Łobacz P., 1996, *Polska fonologia dziecięca. Studia fonetyczno-akustyczne*, Warszawa.
- Łobacz P., Ciarkowski R., 1988, *Klasyfikacja fonemów polskich na podstawie skalowania wielowymiarowego*, Warszawa.
- Madelska L., 2005, *Słownik wariantywności fonetycznej współczesnej polszczyzny*, Kraków.
- Madelska L., Witaszek-Samborska M., 1988, *Zapis fonetyczny. Zbiór ćwiczeń*, Poznań.
- Mały atlas gwar polskich*, 1957–1970, t. 1–13, opr. przez Pracownię Atlasu i Słownika Gwar Polskich Zakładu Językoznawstwa PAN w Krakowie pod kier. K. Nitscha, od t. 3. pod kier. M. Karasia i Z. Stamirowskiej, od t. 9. pod kier. M. Karasia, Wrocław.
- Mańczak W., 1965, *Polska fonetyka i morfologia historyczna*, Warszawa (wyd. 2., 1975; wyd. 3., 1983).
- Mańczak W., 1977, *Słowiańska fonetyka historyczna a frekwencja*, Kraków.

- Mańczak W., 1981, *Praojczyzna Słowian*, Wrocław.
- Mańczak W., 2004, *Przedhistoryczne migracje Słowian i pochodzenie języka staro-cerkiewno-słowiańskiego*, Kraków.
- Marasek K., 1997, *Electroglottographic Description of Voice Quality*, Stuttgart.
- Mierzejewska H., 1977, *Afatyčna dezintegracja fonetycznej postaci wyrazów*, Wrocław.
- Miękisz M., Denenfeld J., 1975, *Phonology and distribution of phonemes in present-day English and Polish*, Wrocław.
- Morciniec N., Prędoła S., 1973, *Fonetyka kontrastywna języka niemieckiego*, Warszawa : Wrocław.
- Moszyński L., 1984, *Wstęp do filologii słowiańskiej*, Warszawa, (wyd. 2. zmienione, 2006)
- Nowakowska W., 1977, *Rola częstotliwości podstawowej i poziomu intensywności w percepcji akcentu w mowie polskiej*, Warszawa.
- Osowicka-Kondratowicz M., 2001, *Palatalność asymilacyjna w języku polskim – kontekst przed spółgłoską*, (nieopublikowana rozprawa doktorska), Toruń: Uniwersytet Mikołaja Kopernika.
- Ostaszewska D., Tambor J., 2000, *Fonetyka i fonologia współczesnego języka polskiego*, Warszawa.
- Perlin J., 1993, *Lingwistyczny opis polskiego języka migowego*, Warszawa.
- Pianka W., Tokarz E., 2000, *Gramatyka konfrontatywna języków słowiańskich*, t. 1, Katowice.
- Pierwotne siedziby Słowian. Wybór pism*, 2000, red. M. Parczewski, K. Godłowski, Kraków.
- Popowska-Taborska H., 1961, *Centralne zagadnienie wokalizmu kaszubskiego (kaszubska zmiana ę > i oraz ĩ, y, ũ > ě)*, Wrocław.
- Popowska-Taborska H., 1991, *Wczesne dzieje Słowian w świetle ich języka*, Wrocław.
- Puppel S., Nawrocka-Fisiak J., Krassowska H., 1977, *A Handbook of Polish Pronunciation for English Learners*, Warszawa.
- Reichan J., 1980, *Małopolskie gwary jednonosówkowe*, cz. 1–2, Wrocław.
- Roślowski B., 1976, *Zarys fonologii, fonetyki, fonotaktyki i fonostatystyki współczesnego języka polskiego*, Gdańsk.
- Roślowski B., 1984, *Palatalność. Teoria i praktyka*, Gdańsk.
- Rozwadowski J., 1925, *Głosownia języka polskiego*, 1: *Ogólne zasady głosowni*, Warszawa.
- Rubach J., 1977, *Changes of consonants in English and Polish. A generative account*, Wrocław.
- Rubach J., 1984, *Cyclic and Lexical Phonology. The Structure of Polish*, Dordrecht.
- Rubach J., 1993, *The Lexical Phonology of Slovak*, Oxford.
- Rubach J., 2009, *Zasady pisowni kurpiowskiego dialektu literackiego*, Ostrołęka.
- Rzetelska-Feleszko E., 1973, *Dawne słowiańskie dialekty województwa koszalińskiego. Najstarsze zmiany fonetyczne*, Wrocław.

- Sandhi 2013, *Sandhi w językach słowiańskich*, red. A. Cychnerska, Toruń.
- Sawicka I., 1974, *Struktura grup spółgłoskowych w językach słowiańskich*, Wrocław.
- Sawicka I., 1981–1982, *Kontrastivna fonologija srpskohrvatskog i poljskog jezika*, cz. 1–2, „Zbornik za filologiju i lingvistiku”, knj. 23 (1981), sv. 2, s. 7–55; knj. 24 (1982), sv. 1, s. 7–66.
- Sawicka I., 1987, *Struktura sloga u balkanskim jezicima*, Wrocław.
- Sawicka I., 1988, *Fonologia konfrontatywna polsko-serbsko-chorwacka*, Wrocław.
- Sawicka I., 1997, *The Balkansprachbund in the Light of Phonetic Features*, Warszawa.
- Sawicka I., 2001, *An outline of the phonetic typology of the Slavic languages*, Toruń.
- Sawicka I., 2007, *Arealinės fonetikos (fonetinės geografijos) įvadas. Pietryčių Europos fonetinių problemų pagrindu*, Vilnius.
- Serowik A., 2002, *Palatalność asymilacyjna w języku polskim – kontekst przed wysokimi wokoidami*, (nieopublikowana rozprawa doktorska), Toruń.
- Siekierzycki E., 1974, *Ассимилятивная мягкость согласных в современном русском языке*, Poznań.
- Skorek J., 1974, *Fonetyka i intonacja języka rosyjskiego*, Zielona Góra.
- Skorek J., 1981, *Intonacja jednosyntagmatycznych zdań języka rosyjskiego i polskiego*, Zielona Góra.
- Skorek J., 1984, *Suprasegmentalne właściwości jednosyntagmatycznych zdań języka rosyjskiego i polskiego*, Zielona Góra.
- Skorek J., 1997, *Fonologia suprasegmentalna języków rosyjskiego i polskiego*, Zielona Góra.
- Skorek J., Józwiak H., 2002, *Интонация современного русского языка: экспериментальные исследования*, Zielona Góra.
- Sławski F., 1962, *Zarys dialektologii południowosłowiańskiej*, Warszawa.
- Sławski F., 1952–1982, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, t. 1–5, Kraków.
- Słownik poprawnej polszczyzny*, red. W. Doroszewski, Warszawa 1973.
- Słownik wymowy polskiej*, 1977, red. M. Karaś, M. Madejowa, Warszawa : Kraków.
- Smułkowa E., 1978, *Studia nad akcentem języka białoruskiego (rzeczownik)*, Warszawa.
- Sobierajski Z., 1966–1977, *Atlas polskich gwar spiskich na terenie Polski i Czechosłowacji*, t. 1–4, Poznań.
- Steffen-Batogowa M., 1975, *Automatyzacja transkrypcji fonematycznej tekstów polskich*, Warszawa.
- Steffen-Batogowa M., 1996, *Struktura przebiegu melodii polskiego języka ogólnego*, Poznań.
- Steffen-Batogowa M., 2000, *Struktura akcentowa języka polskiego*, Warszawa : Poznań.
- Steffen-Batogowa M., Batóg T., 2009, *Słownik homofonów polskich*, Poznań.
- Steffen-Batogowa M., Batóg T., 2009, *Rodziny homofonów w języku polskim*, Poznań.
- Stieber Z., 1956–1964, *Atlas językowy dawnej Łemkowszczyzny*, z. 1–8, Łódź.
- Stieber Z., 1958, *Rozwój fonologiczny języka polskiego*, Warszawa.

- Stieber Z., 1965, *Zarys dialektologii języków zachodnio-słowiańskich z wyborem tekstów gwarowych*, wyd. 2. niezmienione, Warszawa.
- Stieber Z., 1966, *Historyczna i współczesna fonologia języka polskiego*, Warszawa.
- Stieber Z., 1969, *Zarys gramatyki porównawczej języków słowiańskich. Fonologia*, Warszawa.
- Stieber Z., 1979, *Zarys gramatyki porównawczej języków słowiańskich*, wyd. 2., Warszawa.
- Studia gramatyczne* 6, 1985, red. R. Laskowski, L. Dukiewicz, Wrocław.
- Studies in the phonetic typology of the Slavic languages*, 1991, red. I. Sawicka, A. Holvoet, Warszawa.
- Styczek I., 1973, *Badania eksperymentalne spirantów polskich s, ś, ś ze stanowiska fizjologii i patologii mowy*, Wrocław : Warszawa : Kraków : Gdańsk.
- Szpyra J., 1995, *Three tiers in Polish and English phonology*, Lublin.
- Tadeusiewicz R., 1988, *Sygnal mowy*, Warszawa.
- Teksty gwarowe z Białostoczczyzny z komentarzem językowym*, 1972, red. A. Obrębska-Jabłońska, Warszawa.
- Topolińska Z., 1961, *Z historii akcentu polskiego od wieku XVI do dziś*, Wrocław.
- Topolińska Z., 1964, *A Historical Phonology of the Kashubian Dialects of Polish*, The Hague.
- Topolińska Z., 1964, *Stosunki iloczynowe polsko-pomorskie*, Wrocław.
- Topolińska Z., 1982, *Opisy fonologiczne polskich punktów OLA*, zesz. 1: *Kaszuby, Wielkopolska, Śląsk*, Wrocław.
- Treder J., 2001, *Fonetyka i fonologia*, [w:] *Kaszubszczyzna. Kaszëbizna*, red. E. Breza, Opole. [= Najnowsze Dzieje Języków Słowiańskich].
- Treder J., Breza E., 1976, *Zasady pisowni kaszubskiej*, Gdańsk (wyd. 2. przejrzone i poszerzone, 1984).
- Urbańczyk S., 1962, *Zarys dialektologii polskiej*, wyd. 2. zmienione i rozszerzone, Warszawa.
- Wierchowśka B., 1967, *Opis fonetyczny języka polskiego*, Warszawa.
- Wierchowśka B., 1971, *Wymowa polska*, Warszawa.
- Wierchowśka B., 1980, *Fonetyka i fonologia języka polskiego*, Wrocław : Warszawa : Kraków : Gdańsk.
- Wiśniewski M., 2001, *Zarys fonetyki i fonologii współczesnego języka polskiego*, Toruń.
- Zagórski Z., Sieradzki A., Grzelakowa E., 1992–1996, *Mały atlas językowy województwa gorzowskiego*, t. 1–2, red. Z. Zagórski, Poznań.
- Zaręba A., 1969–1996, *Atlas językowy Śląska*, t. 1–8, Warszawa : Kraków.
- Zinowiewa T., 1998, *Zagadnienia sandhi w języku rosyjskim w porównaniu z polskim*, (nieopublikowana rozprawa doktorska), Toruń: Uniwersytet Mikołaja Kopernika.
- Видоески Б., Тополињска З., Савицка И., 2000, *Прозодија*, [= *Полски ~ македонски: граматичка конфронтација*, 2], Скопје.

- Савицка И., Бояджиев Т., 1988, *Българско-полска съпоставителна граматика*, т. 1: *Фонетика и фонология*, София.
- Савицка И., Спасов Л., 1991, *Фонологија на современиот македонски стандарден јазик*, т. 1, Скопје.
- Савицка И., Спасов Л., 1997, *Фонологија на современиот стандарден јазик*, т. 1: *Фонологија сегментална*; т. 2: *Фонологија супрасегментална*, Скопје.

Summary

Polish works on Slavic phonetics and phonology in the postwar period

The article presents the main achievements of Polish slavists in the field of phonetics and phonology, on the synchronic as well as diachronic levels, including works on Polish phonetics and phonology.